

Хулоса қиладиган бўлсак, мустабид совет режими 1930 йилларнинг охирига келиб миллий кайфиятдаги зиёлилар, руҳонийлар, ҳофизлар, бахшилар, санъат, адабиёт ходимлари, кўзга кўринган уста-хунармандлар, халқ табobati вакиллари ва юртпарвар кишиларни деярли йўқ қилишга муваффақ бўлди. Қадимги маданият ўрнига янги, пролетар маданияти, коммунистик мафкура ҳукмронлиги ўрнатилди. Одамлар эркин фикрлаш ҳуқуқидан маҳрум этилдилар. Кимки большевиклар ўрнатган чизиқдан салгина ташқарига чиқадиган бўлса, шафқатсизларча жазога тортилди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Каримов Н. “Катта қирғин”нинг келиб чиқиш сабаблари ва омиллари. –Тошкент: Фан, 2013. –Б. 21.
2. Ҳасанов Б. Катта қирғиннинг ҳуқуқий ҳужжатлар базаси. –Тошкент, 2014. –Б. 4.
3. Турсунов С., ва бошқалар. Сурхондарё тарих кўзгусида. –Б. 145-146.
4. Турсунов С. Юракда қолган армонлар. Қатагон қурбонлари хотираси абадий. // Давр. Замон. Шахс. 2018 йил.
5. Умаров И., ва бошқалар. Сурхон воҳасида этник тарих ва этномаданий жараёнлар. –Б. 104-105.
6. Холмирзаев А. Шўрчида Қурбон намози. “Бақтрия” газетаси. 2010 йил, 8 октябрь. №19.
7. Шамсуддинов Р. Ўзбекистонда советларнинг қатагон сиёсати ва унинг оқибатлари (Биринчи китоб). – Тошкент: Шарқ, 2012.
8. <https://von-hoffmann.livejournal.com/346017.html>.
9. Россия. XX век. Документы. ГУЛАГ (Главное управление лагерей) 1917-1960. Составители: А.И.Кокурин и В.Н.Петров. Научный редактор В.Н.Шостановский. – Москва: Материк. 2000. –С. 96-98.
10. Репрессия. 1937-1938 годы. Документы и материалы. Выпуск 3. –С. 232, 244, 333.

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА СУРХОН ВОҲАСИДА ТАРИХИЙ- МАДАНИЙ МЕРОСИМИЗНИНГ ИЛМИЙ ЎРГАНИЛИШИ

Рахимов Баҳодир Саидмусаевич,
Термиз давлат университети Жаҳон тарихи
кафедраси доценти, тарих фанлари номзоди

Аннотация: Ушбу мақолада Сурхондарё воҳасида тарихий маънавий меросларимиз, маданий муассасалар, халқ оғзаки ижоди ва шоир-бахшилар фаолияти тарихи ва уларнинг маънавий тарбия жараёнларидаги аҳамияти таҳлил этилган. Шунингдек, ўтмиш аجدодларимиз маънавий меросининг ёш авлодлар тарбиясидаги ўрни ва аҳамияти масалалари ҳам ёритиб ўтилган.

Калит сўзлар: мутафаккир олимлар, маънавий дунёқараш, урф-одатлар, миллий қадриятлар, фольклор-этнографик санъат, шоир бахшилар, маданий муассасалар.

Аннотация: В данной статье анализируется история нашего историко-духовного наследия, учреждений культуры, народного устного творчества и деятельности поэтов Сурхандарьинского оазиса и их значение в процессах духовного воспитания. Также подчеркивается роль и значение духовного наследия наших предков в воспитании подрастающих поколений.

Ключевые слова: мыслящие ученые, духовное мировоззрение, обычаи, национальные ценности, фольклорно-этнографическое искусство, поэты, учреждения культуры.

Annotation: This article analyzes the history of our historical and spiritual heritage, cultural institutions, folk oral creativity and the activity of poets in the Surkhandarya oasis and their significance in the processes of spiritual education. Also, the role and importance

of the spiritual heritage of our ancestors in the education of young generations is also highlighted.

Key words: thinking scientists, spiritual worldview, customs, national values, folklore-ethnographic art, poets, cultural institutions.

Сурхондарё вилоятининг мустақиллик йилларидаги ижтимоий- иқтисодий ва маданий тараққиётини таҳлил этиш орқали бутун мамлакатимизда юз берган улкан ўзгаришлар, амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотлар жараёни ва уларнинг натижалари хусусан маданий жараёнларда амалга оширилган ислохотлар ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Сурхондарё вилояти мустақиллик йилларида жуда катта улкан ютуқларга эришиб, ушбу амалга оширилган ижобий ишларни тарихий нуқтаи-назардан ёритиш бугунги куннинг долзарб масаласидир. Сурхондарё табиати, ер-усти табиий бойликлари, шифобахш гиёҳлари ҳамда оромбахш зилол сувлари билан қадимдан маълум ва машҳурдир. Бу хусусида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев қуйидагича фикрларни билдирган эди; “Шахсан мен Сурхон воҳасида яшайдиган одамларни ҳар қандай синов ва муаммолардан чўчимайдиган, ўзига, ўз куч-қудратига ишонадиган, айтган сўзида турадиган, мард одамлар деб биламан. Бундай олижаноб, бағрикенг халқ, ҳеч шубҳасиз, ўз тақдири, ўз бахтини ўз қўли билан яратишга албатта қодир[1:302].

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан кейинги долзарб муаммолардан бири жамиятга муносиб кишиларни тарбиялаш, ўзбек халқининг маънавий меросини тиклаш учун кенг имкониятлар яратишдан иборат эди. Кишилар тафаккуридаги миллий мустақиллик мафкурасини ҳар томонлама мукамал ривожлантириш, кишиларнинг дунёқарашини ўзгартириш каби омиллар муҳим ўрин тутди. Албатта бу омилларни янада ривожлантиришда маънавий маданий меросларни ўрганиш, ушбу меросимизни келгуси авлодларга етказиш муҳим ўрин тутди.

Халқнинг маънавий дунёқарашини мукамал ривожлантириш учун аждодларимиз томонидан яратилган моддий ва маънавий маданият манбаларини чуқур ўрганиш, қайта тиклаш, тарғиб этиш масаласида муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда. Аждодлар меросини ўрганиш орқали маънавий дунёқарашимизни бойитиш ва ўзлгимизни янада чуқурроқ англаш каби эзгу амаллар янада ривожланиб бормоқда.

Ҳар бир халқнинг маънавиятининг бойлиги, унинг келажақ пойдеворининг мустаҳкамлигидан далолат беради. Бугунги истиқлол дамларида эзгу қадриятлар ва анъаналаримиз асосида яратилаётган мустақиллик мафкураси ҳам бой маънавий меросимизнинг устундир. Мафкура ва манавиятни бойитишда халқимизнинг асрлар оша асраб ва бойитиб келинган боқий анъаналари ва қадриятларининг ҳам ўзига хос муносиб ўрни бор.

Мустақиллик йилларида Сурхондарё вилоятида ўтмишда яшаб ижод этган кўплаб алломаларнинг ҳаётини, меросини ўрганиш, уларнинг асарларини таҳлил қилиш ва нашр эттириш мақсадида ҳам қатор ишлар олиб борилди. Мозийга янгича нуқтаи назардан эътибор ҳамда юртимиз ўтмишини ўрганишга бўлган чанқоқликнинг ошганлиги сабабли олим ва адиблар ташаббуси билан ўтмишда ўтган ўнлаб воҳадошларимизнинг номлари халққа етказилиб, уларнинг бой мерослари асарлари нашр қилина бошланди. Ана шундай алломалардан бири Алоуддин Аттор ҳисобланади. Нақшбандий йўналишининг буюк намоёндаларидан бири Баҳоуддин Нақшбанд (1318-1389 йиллар)нинг биринчи шогирди ҳисобланган Алоуддин Аттор бой маънавий меросга эга бўлган асарлар ёзиб қолдирган. Сурхондарё вилояти ҳокимлиги ташаббуси Денов туманида 1994 йилда Алоуддин Аттор мажмуаси ҳамда мақбараси қайта таъмирланиб зиёратчиларнинг муҳим қадамжоаларидан бирига айлантирилди. Маърифат илмининг яна бир машҳур алломаларидан бири Адиб Собир Термизий меросини ўрганиш борасида ҳам муҳим ишлар амалга оширилди. Жумладан Сурхондарё вилояти ҳокимлиги томонидан адиб ва шоир Адиб Собир Термизий номини адабийлаштириш ҳамда вилоятда ижод қилаётган қатор ижодкор ва санъаткорларни қўллаб-қуватлаш мақсадида «Адиб Собир Термизий» мукофотини

таъсис этилиши унинг меросига бўлган чуқур эҳтиром рамзи ҳисобланади. Ушбу мукофот ҳар йили мустақиллик байрами арафасида вилоят телевидениясида намоёиш этилган кўрсатув, газеталарда эълон қилинган мақола ҳамда театрда қўйилган асарлар, вилоят тарихи, адабиёти ёритилган рисола ва китоблар учун бўладиган танлов ғолибларига бериладиган бўлди[2:92]. 1993 йилда мукофотнинг биринчи соҳиблари сифатида вилоятнинг йирик адиби Менгзиё Сафаров, rassom Турсунпўлат Узоқов ҳамда баҳши Шоберди Болтаевлар тақдирландилар. 1994 йилда эса воҳалик шоир Низомжон Парда, Ўзбекистон ёзувчилар уюшмасининг аъзоси, «Сурхон тонги» газетасининг маъсул котиби Муҳаммаджон Азимов, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шукур Холмирзаевлар «Адиб Собир Термизий» мукофотининг совриндори бўлдилар [3:25].

Мустақиллик йилларида давомида вилоят маданияти ва адабиёти билан бир қаторда театр санъатида ҳам жадал ривожланиш жараёнига ўтилди. Вилоятнинг санъат даргоҳларидан бири Маннон Уйғур номидаги мусиқали драма театрининг репертуарлари ҳам рангба-ранг мавзу ва жанрдаги қатор драматик асарлар билан бойиди. Театр жамоаси ўз ишини янги давр талаблари асосида қайта қуриш жараёнида сахнада ижро қилаётган асарларининг кўпроқ миллий бўлишига ҳаракат қилди. Жуда катта ижодий кучни ўз бағрига олган театр жамоаси ўз репертуарини воҳа ижодкорларининг асарларини сахнага олиб чиқди. Вилоят мусиқали драма театрида таниқли журналист Норқул Ҳайитқуловнинг «Юлдуз сўнди», Исомиддин Отақулнинг «Қамашган кўзлар», Хуррам Мақсадқуловнинг «Садоқатли арвоҳ» каби асарлари сахналаштирилди ва халқ эътиборига ҳавола қилинди. [4:38].

Театрнинг ижодий жамоаси 1993-1994 йилларда шоир ва драматург Низомжон Парда қаламига мансуб бўлган адиб Собир Термизий номли пьесани сахналаштирди. Театрнинг меҳнат севар аҳли бу асар учун 1994 йилда «Адиб Собир Термизий» мукофоти билан тақдирланди [5:18].

1995 йил 5 ноябрда Маннон Уйғур номидаги вилоят мусиқали драма театри ташкил этилганлигининг 60 йиллиги нишонланди. Театрда таниқли драматург Машраб Бобоевнинг «Ўчмасин чироқ» номли асари сахнага қўйилди. Театр жамоаси 1996 йилда Соҳибқирон Амир Темур таваллудига 660 йил тўлиши муносабати билан ўтказиладиган тантаналарда ҳам муносиб қатнашиб «Темур ва Йилдирим Боязид» номли пьесани театр сахнасига олиб чиқишди. Театрда «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист»лар Мансур Равшанов, Гулнора Равшанова, Мариям Махмудова, Тошмуров Эргашев, Амрулло Нарзуллаев каби тажрибали актёрлар, С.Мукимов, Р.Маматалиев, Х.Орипов, М.Шарипов, З.Боқиева, Е.Мирқурбонов каби ижодкорларнинг меҳнати беқиёс бўлди. [6:335].

Қадимийурф-одатларвақадриятларимизни, фольклор-этнографиксанъатимизни, анъана ва удумларимизни тиклаш ва уларни бойитиш, сайқал бериш, томошабин эътиборига етказиш борасида айниқса катта ишлар қилинди. М.Ҳайруллаевнинг «Олам сеники», М.Ниёзметовнинг «Қорбобо ва ялмоғиз», М.Қодировнинг «Сехрли узук», У.Азимовнинг «Бир қадам йўл», Х.Хурсандовнинг «Қайсар чолнинг қилиғи», «Кампир топайми, дадажон», Э.Хўшвақтовнинг «Қаллиқ ўйини», «Чимилдиқ», О.Салимовнинг «Сехрли қоп», Ж.Махмудовнинг «Осмондан танга ёққан кун», «Дангсалар салтанати» спектакллари халқимиз томонидан муносиб тарзда кутиб олинди. [7:27].

Халқимиз тарихини, маданиятини, адабиётини ва санъатини сахна асарлари воситасида кенг тарғиб қилиш, миллий давлатчилигимиз тарихини ёритиш, буюк аждодларимиз сиймосини яратишга жиддий эътибор қаратилди. Ёзувчи ва адиб Усмон Азимнинг «Алпомишнинг қайтиши», Шафоат Раҳматуллаев ташаббуси асосида яратилган «Шоҳ ва шоир» спектакллари театр сахнасида намоёиш этилиши миллий қадриятларимиз ва анъаналаримизга эътибор ва уларнинг илмий мероси нақадар улуғлигидан далолат берди. [8:35]. Бугунги кунда албатта маънавий маданий жараёнларга эътибор қартилган ҳолда, замонавий андозалар асосида янги санъат саройи ҳамда театр биноларинг қад ростлаши вилоятимизда бу соҳага бўлган юксак эътибор намунаси бўлиб ҳисобланади.

Сурхон воҳаси маданий ҳаётида муҳим ўрин тутган халқ оғзаки ижодининг

бахшичилик санъати тури ҳам ўзига хос тарихий аҳамиятга эга ҳисобланади. Воҳада ўзбек фольклоршунос олим Х.Зарипов бошчилигида 1929 йилда ўтказилган этнолингвистик экспедиция аъзолари билан учрашган Қашқадарёлик Хидир бахши, Бойсари бахши, Ражаб бахши ҳамда Сурхондарёлик Холиёр бахши каби бахши шоирлар ўзларининг бой репертуарлари билан экспедиция аъзоларида жуда бой таасурот уйғотганлар. [9:22] Шунингдек, узоқ йиллар давомида жанубий воҳаларда бир неча ўнлаб шоир бахшиларни етиштириб чиқарган Шахрисабз, Шеробод дostonчилик мактаблари аҳамияти жуда катта бўлиб ҳисобланган. [10:24]

Бойсун-Шеробод бахшичилик мактабига Сурхондарё вилоятидаги: Шеробод, Бойсун, Жарқўрғон ва Денов туманлари, Қашқадарё вилоятидаги Гузар, Деҳқонобод туманлари, Туркменистонни Чоршанги тумани, Тожикистонни Қобадийён, ва Шартуз туманларида яшаб ижод этган бахшилар асосан Сурхон бахшичилик мактаби ижодий маҳсулидир. [11:47]. Булар Бахши Шерназар Бердиназар халқда Шерка бахши (1855-1915) номи билан танилган, у ўз навбатида Қосимқўр бахши (XIX асрнинг 2 ярмида яшаб ўтган) дан таълим олган бўлса, Қосимқўр бахши эса Бобо бахши шоирнинг шогирди ҳисобланади. Бобо бахши XIX асрнинг биринчи ярмида яшаб, ижод этган. Шерназар бахшини шогирдлари: Мардонақул Авлиёқул ўғли, Аҳмад юзбоши, Саодат юзбоши, Чори юзбоши, Нормурод Шерназар ўғли, Жўра Эшмирзо ўғли, Худойқул Лақай, Эсон Шомурод ўғли ва бошқалар. Алим юзбошини шогирди Холиёр Абдуназар Карим ўғли 1897 йилда Паданг қишлоғида туғилган. 1929 йилда фольклоршунос олим Ходи Зариф Бойсунда бўлиб, Абдуназар бахшидан «Амир қочди» дostonини ва бир қанча термаларни ёзиб олган. Бойсун-Шеробод бахшичилик мактабини асосчиларидан бири Умар шоир Сафар ўғли қарийб 20 та дoston ва юзлаб термаларни ёддан айтган. Ҳозирги Шеробод-Бойсун бахшичилик мактаби бахшилари Шерка бахши, Холёр бахши, Умур бахшиларнинг давомчиларидир. Ҳозирги бахшичиликда Мунчоқ қишлоғидан, Ўзбекистон халқ бахшиси Шоберди Бахши Болтаев Хомкон қишлоғидан Абдуназар Поёновлар шулар жумласидандир. Уларнинг шогирдлари-Шодмон Эгамберди, Урал Рахимов, Йўлдош Сувонов, Бахтигул Бобоева ҳам бахшичилик санъатинининг ривожланишига ҳисса қўшиб келмоқда[12:63].

Биз сўз юритган бахшичилик ва дostonчилик тарихи, унинг маънавий асослари, айни маҳалда миллий қадриятларимиз борасидаги ўрни ва унинг тарихий аҳамияти боғлиқ чамбарчас боғлиқдир[13:24].

Сурхондарё воҳасида миллий урф-одат ва анъаналаримизга бўлган эътибор мустақиллик йилларида янада ривожланиб бордини Жумладан Бойсун туманида «Бойсун баҳори» халқаро очиқ фольклор фестивалининг ўтказилиши қадриятларимизга эътибор ҳамда ёшларимизда ватанпарварлик руҳида тарбиялашда муҳим ўрин тутиб келмоқда. 2002 йилдан бошлаб ўтказилаётган ушбу фестивалда бир нечта хорижий мамлакатлардан санъатшунос, фольклоршунослар, ва маданият ходимларининг иштирок этиши дунё аҳлининг бизнинг маданиятимиз ҳамда тарихимизга бўлган эътиборидан далолат беради. Бу фольклор фестивали ЮНЕСКО томонидан инсоният оғзаки ва маънавий мероси дурдонаси сифатида эътироф этилди. Бу жаҳондаги шундай нуфузга сазовор бўлган манзиллар ичида ўн тўққизинчисидир. Мустақиллик туфайли маънавий қадриятларимизни тиклаш борасида амалга оширилаётган хайрли ишлар ҳам вилоятда маънавият ва маърифатни янада юксалтиришга қаратилгандир. Айниқса «Алпомиш» дostonининг 1000 йиллик тўйининг 1999 йил 6 ноябрда ЮНЕСКО ҳамкорлигида кенг миқёсида нишонланиши вилоят маданий ҳаётида муҳим воқеалардан бири ҳисобланади. Ушбу байрам тантаналарида Республикаси биринчи Президенти И.А.Каримов иштирок этиб, Сурхондарё воҳасининг халқ оғзаки ижоди ҳамда бахшичилик санъати анъаналарига юксак баҳо берди. Айнан шу даврда юртбошимизнинг бевосита ташаббуси билан «Халқ бахшиси» унвони таъсис этилиб, бу юксак унвонга биринчи бўлиб Ўзбекистонда Шоберди бахши Болтаев сазовор бўлди. «Алпомиш» дostonининг 1000 йиллиги муносабати билан «Ўзбеккино» давлат акционерлик компанияси томонидан суратга олинган икки қисмли «Алпомиш» бадий фильмида Сурхондарёлик спорт устаси Азамат али Қаландаров Алпомиш ролини яратди[14:62].

Ўзбек халқи моддий маданиятининг ривожда албатта халқ оғзаки ижоди намуналари шу ўринда бахшичилик санъатининг ҳам ўзига хос ўрни бор. Ҳар бир бахшилар томонидан қуйланаётган дostonларда халқимизнинг азалий қадриятларини ўзида мужассамлаштирган кўплаб ҳикматли сўзлар ҳамда бебаҳо тарихий мерослар мавжуд.

Хулоса ўрнида шуни аълоҳида эътироф этиш керакки, халқнинг маънавий дунёқарашини ривожлантириш бугунги кунда энг долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Жумладан ёшларимиз онггини янада ривожлантиришда, маънавий меросимизни ўрганишга катта эътибор қаратилаётганлиги муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз//Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. 301-302 бетлар
2. Kholmuminov H. E., Eshmuminov O. Z. HISTORY OF MATERIAL CULTURE OF UZBEK TRIBES (on the example of kungirat relatives) //Ўтмишга назар журнали. – 2019. – Т. 24. – №. 2.
3. Турсунов.С.Н. Сурхон воҳаси моддий маданияти.Т.Шарқ . 2017 йил
4. Kholmuminov H. E., Eshmuminov O. Z. HISTORY OF MATERIAL CULTURE OF UZBEK TRIBES (on the example of kungirat relatives) //Ўтмишга назар журнали. – 2019. – Т. 24. – №. 2.
5. Бўриев О, Усмонов М. Ўзбеклар: этник тарихи ва этномаданий жараёнлар. – Самарқанд, 2008. – 244 б.
6. Сурхондарё вилоят ҳокимлиги жорий архиви, 1-баённома, 5-ҳужжат, 2000 йил, 20 январ, 62 бет.
7. Шониев Сафаров. Термиз ва Термизийлар. Термиз «Жайхун» 1993. 91-92 б.
8. Сурхондарё ВДА 95-ж, 1-р, 25-иш, 225 в.
9. Сурхондарё вилоят маданият ишлари бошқармасининг жорий архиви, учунчи китоб, 2000 йил, 18 бет.
10. Турсунов С.Н., Қобилов Э.О.ва бошқалар. Сурхондарё тарих кўзгусида. -Т.: «Шарқ». 2001. 355-б
11. Сурхондарё ВДА, 95-ж, 1-р, 25-иш, 227 в.
12. Сурхондарё вилоят маданият ишлари бошқармасининг жорий архиви, тўрттинчи китоб, 2005 йил, 35 бет
13. Қурбонов А.Шимолий Сурхон воҳаси аҳолиси моддий маданияти. Т. 2014 йил.Б 22.

СУРХОНДАРЁДА СПОРТНИНГ ТАРАҚҚИЙ ЕТИШИ ВА УНДА УРБАНИЗАЦИОН ЖАРАЁНЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ (МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА)

Турсунов Анвар Сайпуллаевич,
Термиз давлат педагогика институти декан ўринбосари,
Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Аннотация: Мустақиллик йилларида жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Бу соҳани ривожлантириш мақсадида янгидан-янги спорт иншоотлари барпо етилди. Бу эса нафақат соҳанинг ривожини тامينлаб қолмасдан шаҳар инфратузилмасида ўзгаришларга олиб келди ва бу иншоотлар шаҳарлар кўркига кўрк қўшди албатта. Мақолада айтилиши шундай жараёнлар ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: Спорт, кураш, стадион, Сурхон спорт мажмуаси, ал-Ҳаким ат-Термизий, имфратузилма.

Аннотация: В годы независимости развитие физической культуры и спорта вышло на уровень государственной политики. Для развития этого направления